

Osalustegevusuuringud Kuidas uurida koos?

Juhendmaterjal osalustegevusuuringute planeerimiseks ja läbiviimiseks

Elisabeth Kendrali ja Kerli Valner

2024

Osalustegevusuuringud. Kuidas uurida koos? Juhendmaterjal osalustegevusuuringute planeerimiseks ja läbiviimiseks

Autorid:

Elisabeth Kendrali (Mõttekoda Praxis) ja Kerli Valner (MTÜ Lastekaitse Liit)

Viitamine:

Kendrali, E., & Valner, K. (2024). Osalustegevusuuringud. Kuidas uurida koos? Juhendmaterjal osalustegevusuuringute planeerimiseks ja läbiviimiseks. Tallinn: Mõttekoda Praxis.

ISBN 978-9949-662-43-2 (pdf)

Juhendmaterjal töötati välja projekti „Kuulake meid! Osalusuuringud poliitikakujundamises“ raames. Projekti rahastati Euroopa Majanduspiirkonna (EMP) finantsmehhanismi Aktiivsete Kodanike Fondist (Active Citizens Fund, ACF).

Sisukord

<u>Sissejuhatus</u>	1
<u>Osalustegevusuurimise põhimõtted</u>	4
<u>Miks teha osalustegevusuuringuid lastega?</u>	8
<u>Laste sisuka osaluse toetamine osalustegevusuuringutes</u>	9
<u>Osalustegevusuurimise etapid</u>	10
<u>Meetodid erinevates uuringu etappides: probleemide tuvastamine ja probleemide prioritiseerimine</u>	14
<u>Meetodid erinevates uuringu etappides: tegevuste ja lahenduste planeerimine</u>	18
<u>Eetika osalustegevusuuringutes</u>	20
<u>Kasutatud kirjandus</u>	24

Eessõna

"Kuidas oleks võimalik paremini teada?" (Chambers 2017). Aga kuidas saaksime sealjuures ka paremini tegutseda? Mul on au kirjutada eessõna sellele Praxise koostatud juhendile, sest see on organisatsioon, mis on pühendunud nii parematele teadmistele kui paremini tegutsemisele.

Tänapäevased ühiskondlikud ja keskkonnaprobleemid on osa keerulistest, omavahel läbipõimunud süsteemidest. Nende kokkupuutepunktide mõistmine ja lahendamine nõuab lähenemisviise, mis toetuvad erinevatele teadmiste vormidele ja võimaldavad meil katsetada nende süsteemide muutmist, samal ajal ise õppides ja kohanedes. Sageli aga eiratakse enim just nende inimeste teadmisi, keda käsitletav probleem kõige lähemalt mõjutab, seades esikohale hoopis akadeemikute, erialatöötajate ja otsustajate teadmised. Osalustegevusuuringud (ingl *participatory action research* - PAR) lähtub põhimõttest, et enim marginaliseeritud või teemast mõjutatud inimeste kogemused on uuringus kesksel kohal. Nii saab võimuvahekordade nihutamisel teadusuuringu üks osa. Teadmised on võim ja inimeste teadmisi ignoreerides jätame nad võimust ilma.

PARi eesmärk pole panna vastutus ühiskondlike muutuste eest kõige haavatavamatele ühiskonnagruppidele. Pigem antakse neile gruppidele võimalus oma teadmiste loomiseks ja väärtustamiseks. Kogemuspõhised teadmised saab siduda teiste teadmistega (nt eksperdi-, praktilised ja teoreetilised teadmised) ja seejärel rakendada neid ühiskonnas millegi muutmiseks. PAR suurendab inimeste agentsust läbi võimaluse oma kogemust koos teistega dialoogis mõtestada, leida positiivsete muutusteni viivaid teid ning neid muutusi toetavaid tegevusi katsetada. Riigiasutused ja vabaühendused võivad olla selles protsessis liitlasteks, praktiseerides Robert Chambersi (2017) kirjeldatud "revolutsioonilist uut professionaalsust", mis tähendab osaluspõhiste lähenemiste kasutamist probleemide mõistmiseks ja lahendamiseks, pöörates ringi ja transformeerides võimusuhteid.

PARil on pikk ajalugu, mis ulatub tagasi Freire ja Fals Borda töödeni 1970. aastate Ladina-Ameerikas. Freire ja Fals Borda uskusid teadmiste demokratiseerimisse ja katsetasid kogukonna juhitud teadusuuringuid. PARi on pikalt praktiseeritud kogukonnaarengu, rahvatervise ja haridusvaldkonnas ning on innustav näha, et nüüd on see levimas uutesse valdkondadesse, nt humanitaarabi ja keskkonnahoid. Ka nende traditsiooniliselt väga ülalt-alla suunitlusega ja kohalikke teadmisi ignoreerinud valdkondade teadusuuringutes ja tegevustes teadvustatakse nüüd marginaliseeritud ja teemast mõjutatud inimeste vaatenurga, lahenduste ja osaluse vajalikkust ebavõrdsust, konflikte ja keskkonnaseisundi halvenemist põhjustavate süsteemide muutmisel.

Dr Jo Howard

Participation, Inclusion and Social Change
klastri juht,

[Institute of Development Studies](#)

Sissejuhatus

Käesolev juhendmaterjal töötati välja projekti „Kuulake meid! Osalusuuringud poliitikakujundamises“ raames. Projekti viisid ellu Mõttekoda Praxis, Eestimaa Looduse Fond ja MTÜ Lastekaitse Liit vahemikus november 2022 kuni aprill 2024 ning selle eesmärgiks oli tugevdada demokraatlikku kultuuri, kaasates kodanikke osaluspõhiste tegevusuuringute (ingl participatory action research – PAR) kaudu senisest enam otsustusprotsesside jaoks vajalikku teadmusloomesse. Projekti eesmärgi saavutamiseks tutvustati Eestis PAR lähenemist ja edendati selle kasutamist poliitikakujundajate ning kodanikuühenduste seas. Selleks:

- viidi läbi osalustegevusuuring kõrgendatud avaliku huviga ehk KAH-alade kaitsjatega,
- korraldati osalustegevusuuringute koolitus Eesti vabaaühendustele ja avaliku sektori esindajatele,
- korraldati laste ja noortega osalustegevusuuringute läbiviimisele keskenduv töötuba haavatavate laste ja noortega töötavatele spetsialistidele,
- kaardistati lapsi ja noori puudutavatele osalustegevusuuringutele eetikakomitee kooskõlastuse taotlemise võimalusi ja protsessi Eestis.

Projekti rahastati Euroopa Majanduspiirkonna (EMP) finantsmehhanismi Aktiivsete Kodanike Fondist (Active Citizens Fund, ACF).

Projektitiimi kuulusid: Elisabeth Kendrali (Mõttekoda Praxis), Gertha Teidla-Kunitsõn (Mõttekoda Praxis), Aksel Part (Mõttekoda Praxis), Mari-Liis Sepper (Mõttekoda Praxis), Liina Järviste, Kerli Valner (MTÜ Lastekaitse Liit), Laura Uibopuu (Eestimaa Looduse Fond) ja Liis Kuresoo (Eestimaa Looduse Fond). Projekti konsulteeris Joanna Howard (Institute of Development Studies, Sussexi ülikool).

Juhendmaterjali ja projektiga seotud üldiste küsimuste osas palume pöörduda: Elisabeth Kendrali (elisabeth@praxis.ee).

Mis on osalus-tegevus-uurimine?

Osalus-tegevus-uurimine (ingl participatory action research - PAR) on demokraatlikest põhimõtetest lähtuv lähenemine uurimisele, mis sotsiaalseteks muutusteks vajalike teadmiste loomisel prioritseerib uuritavast teemast mõjutatud inimeste kaasamist ja nende otsustusõigust igas uuringu etapis. Nii loovad osalus-tegevus-uuringutes ehk PARis uuritavast probleemist mõjutatud inimesed ise oma olukorra kohta uusi teadmisi, muutudes läbi uurimisprotsessi oma olukorrast ühiskonnas teadlikumaks ning seeläbi võimekamaks ühiskondlikke muutusi suunama.

Osalus-tegevus-uurimine põhineb arusaamal, et inimesed on ise oma kogemuse eksperdid ning neil on õigus oma eluolu uurimises päriselt kaasa lüüa. Nii saavad osaluspõhist lähenemist kasutavates uurimisprojektides uuritavatest hoopis kaasuurijad. Osalus-tegevus-uurimise eesmärgiks on minna teadmiste loomisest ja kirjeldamisest sammu võrra kaugemale: jõustada ja mobiliseerida, et luua ühiskonnas muutusi ja suurendada marginaliseeritud ühiskonnagruppide mõjuvõimu.

Osalus-tegevus-uurimine ei ole uurimismeetod, vaid eelpool mainitud põhimõtetele toetuv laiem lähenemine, mille raames on võimalik kasutada erinevaid uurimismeetodeid – nii kvalitatiivseid ja kvantitatiivseid kui erinevaid kunstipõhiseid ja loomingulisi uurimismeetodeid, nt fotohäääl, kollaaž, teatri- ja draamameetodid jne

Kellele see juhend mõeldud on?

Osaluspõhised uurimisprojektid saavad tavaliselt alguse erineva taustaga inimeste ja organisatsioonide koostöös. Tihti kuulub selliseid projekte algatavasse tiimi vähemalt üks teadlane/uuriija, kes tunneb osalus-tegevus-uuringute lähenemist ning üks kogukonnatöö ekspert, muu projekti keskmes oleva sihtrühmaga töötav spetsialist või kogukonnaliige ise. Seega on see juhendmaterjal mõeldud nii uurijatele kui üliõpilastele, kes soovivad paremini mõista, mida osalus-tegevus-uuringute läbiviimisel silmas pidada, aga ka vabavahenduste töötajatele ja huvikaitsjatele, kes sooviksid oma kogukondi ja sihtrühmi võimestada ning nende olukorda parandada.

Mida see juhend sisaldab?

Käesolev osalustegevusuurimisele keskenduv juhendmaterjal katab osalustegevusuurimise kui lähenemise peamisi põhimõtteid, etappe ning mõningaid meetodeid, mis osalustegevusuurimise eri etappidesse hästi sobivad. Kuna “Kuulake meid! Osalustegevusuuringud poliitikakujundamises” projekti üheks fookussuunaks oli osalustegevusuurimine haavatavate laste ja noortega, toome juhendis näiteid meetodite kohta, mis sobivad ka laste ja noorte ning muude haavatavate ühiskonnagruppidega koos uurimiseks.

Osalustegevusuuringute planeerimiseks ja läbiviimiseks ei eksisteeri üht täpset valemit, sest lähenemine ei pärine ühest konkreetsest akadeemilisest distsipliinist ning selle rakendamine sõltub alati palju kontekstist (Lenette 2022, McIntyre, 200). Seepärast ei pretendeeri ka käesolev juhend ammendavusele ega ainuõige osalustegevusuurimise valemi tiitlile, kuid loodame, et see aitab organisatsioonidel, kogukondadel ja nende kooslustel alata ja planeerida osalustegevusuuringuid ning lähenemisest huvitatud rahastajatel kujundada sellistele projektidele sobivaid rahastustingimusi.

Osalustegevus- uurimise põhimõtted

Uurija ja uuritava võimu- suhete küsimärgi alla seadmine

Osalustegevusuuringutes ei käsitleta uuritavat teemat või probleemi omal nahal kogevaid inimesi kui passiivseid uurimisobjekte, vaid aktiivseid kaasuurijsid ja muutuste suunajaid (McIntyre, 2008). Uurimistööd ei tehta seega mingist grupist inimestest, vaid nende inimestega koos. Osalustegevusuuringutes seatakse küsimärgi alla tavapärased uurijate ja uuritavate vahelised võimusuhted ning üheks eesmärgiks on anda käsitletavast teemast mõjutatud inimestele otsustusõigus selle üle, millise nurga alt ja kuidas teema kohta teadmisi luua, et oma olukorda parandada. Osalustegevusuuringud on lähenemine, kus teema keskmes olev kogukond juhib kõrvalseisjate (teadlane, esindusorganisatsioon, noorsootöötaja jt) toel uurimisprotsessi, mitte vastupidi.

Osalustegevusuurimisega tegelevatel uurijatel jt selliste projektide algatajatel tuleb teadvustada, et nende teadmised, eelnev elutee, positsioon ühiskonnas ning samuti konkreetse projektiga seotud väga pragmaatilised tegurid (nt tööleping, kontroll projekti eelarve üle) seavad neid kaasuurijsidest siiski teistsugusele positsioonile ning tavapärased võimusuhted ei võrdsustu iseenesest. Tõeliselt koostöise ja osaluspõhise protsessi kujundamiseks tuleb pöörata tähelepanu sellele, et kogukonna osalusest uurimisprotsessis ei saaks vaid loosung. Kuigi osaluspõhisus väärtusena ei ole kuigi vastuoluline ning on mitmete institutsioonide poolt toetatud ja isegi nõutud, seavad osaluse sügavusele ja uurijate-uuritavate vaheliste

Refleksiivsus

võimused täieliku ümberpööramisele sageli piiranguid just tavad ja regulatsioonid ülikoolides vm organisatsioonides, projektide rahastustingimused ning vajadus juba rahastuse taotlemisel määratleda protsessi väljundid (Malone, 2020).

Tõime eelpool välja, et pelgalt teemast mõjutatud inimeste nimetamine kaasuuriijateks ei taga automaatselt marginaliseeritud kogukondade ja teadlaste vaheliste võimused ühtlustumist. Õiglast protsessi ning kaasuuriijatele päriselt uurimisprotsessis otsustusõiguse ja omanikutunde andmist toetab refleksiivsus. Refleksiivsust osalustegevusuuringutes võib defineerida kui järjepidevat ja uurimisprotsessi sisse ehitatud praktikat, mille käigus püütakse teadvustada, kuidas iga osaleja päritolu, varasem kogemus uuritava teemaga, sugu, puue vm tegurid mõjutavad lähenemist uuritavale teemale ja teadmisi, mis teema kohta luuakse (Cornish et al., 2023).

Mida aga refleksiivsuse praktiseerimine osalustegevusuuringutes tegelikult tähendab? Nii projekti algatajad/eestvedajad kui kaasuuriijad võivad lisaks igal kohtumisel projekti käekäigu üle arutlemisele pidada ka uurimispäevikuid (Hughes, 1996). Regulaarne refleksioon osalustegevusuuringutes toetab õppimist ja enesearengut ning aitab planeerida protsessi järgmisi etappe (Lloyd-Evans et al., 2023).

Küsimusi refleksiooni juhtimiseks osalustegevusuuringutes

Mida me juba tegime? Mis sellest muutus? Kuidas ma end selles grupis tunnen? Kas meie grupp töötab õiglaselt ja kaasavalt? Milles oleme ühel nõul ja milles mitte? Mida tuleks edaspidi teistmoodi teha? Kas kõigil on võrdne võimalus otsustamises kaasa rääkida? Kas kellelegi tundub, et uurimisprotsessi tulemus on juba ette ära otsustatud? (Kemmis, McTaggart, & Nixon, 2014; Lloyd-Evans et al., 2023).

Paindlikkus ja tsüklilisus

Osalustegevusuuringimine on paindlik ja tsükliline, koosnedes mitmest avastamise, teadmiste loomise ja tegutsemise etapist. Täpsemalt tähendab tsüklilisus siinkohal seda, et kaasuuriijate grupp defineerib neid kõiki ühiselt puudutava probleemi; kogub ja analüüsib selle kohta andmeid; otsustab, mida ette võtta; viib tegevuse ellu; vaatleb ja analüüsib tegevuse edukust ning seejärel viib vajadusel ellu muudatused, millega algab uus uurimise ja tegutsemise tsükkel (McIntyre, 2008).

Muutustele suunatus

Nagu selgub ka lähenemise nimetusest, ei ole osalustegevusuuringimine (ingl *participatory action research*) mõeldud piirduma vaid osaluse ja uurimisega. Tegevus ehk *action* viitab sellele, et osalustegevusuuringimise eesmärgiks on uurimistöö tulemusena ühiskonnas millegi muutmine, mitte pelgalt uute teadmiste loomine või teooriate testimine. Üheskoos andmete analüüsimise ja tulemuste üle arutlemise põhjal otsustatakse, mida tuleb teha, et soovitud muutused saavutada (Lenette, 2022). Tegevus võib osalustegevusuuringutes seega leida aset väga erinevatel tasanditel: nt mõne valdkonna poliitika või seaduste muutmine, riigiasutustele soovitude koostamine, kogukonda puudutavas asutuses (nt kool, hooldekodu, varjupaigateenus vm) praktikate muutmine või mõne kohaliku teavitussürituse korraldamine (McIntyre, 2008).

Jõustamine

Osalustegevusuuringute ühe eesmärgina tuuakse sageli välja marginaliseeritud kogukondade jõustamist ning neile „hääl andmist“. Mida see tegelikult tähendab?

Osalustegevusuuringimises kaasalöömine aitab inimestel näha seoseid kohaliku tasandi ja laiemate ühiskondlike probleemide vahel ning soodustab eri gruppide (teadlased, kogukond, praktikud ja huvikaitsjad) vahelist teadmiste ja oskuste jagamist (Titterton & Smart, 2008). Nii muutuvad ühiskonnas väiksema mõjuvõimuga grupid oma olukorrast teadlikumaks ning omandavad uusi oskusi. Samas tuleb jõustamise kui omaette eesmärgi võimalikkusesse ja eetilisesse valvsalt suhtuda.

Mõned uurijad on marginaliseeritud gruppidele „hääle andmise“ retoorika osas kriitilised, tuues välja, et hääl ei ole kellegi anda ega võtta – see on inimestel niigi olemas – ning kedagi ei saa sihipäraselt jõustada. Inimesed võivad ise võimestuda/jõustuda, kui neile on selleks loodud võimalused, vajalikud ressursid ja tugi, et oma hääl kuuldavaks teha (Aziz et al., 2011; Page & Czuba, 1999). Üheks olulisimaks viisiks neid võimalusi osalustegevusuuringutes luua on pühendada omavaheliste suhete ja usalduse ehitamisele piisavalt aega ning tagada projektis paindlikkus, et kaasuurijad protsessi käiku tõepoolest oma otsustega suunata saaksid (Khanlou & Peter, 2005).

Milliseid oskuseid ja hoiakuid on vaja osalustegevusuuringute eestvedajatel?

(Cornish et al., 2023 ning KAH alade uurimisgrupi kogemuse põhjal)

- Oskus määramatuse ja pingetega toime tulla, sest protsessi lõpptulemus pole ette teada
- Grupitöö ja arutelude juhtimine (töötubade kujundamine, mitteformaalõppe meetodid)
- Kannatlikkus ja heatahtlikkus
- Tähelepanelikkus võimu asümmeetriate suhtes
- Valmidus (vähemalt osaliselt) loobuda kontrollist protsessi üle
- Valmidus teha tihedat koostööd eri tüüpi osapooltega: kogukond, praktikud, vabäühendused ja poliitikakujundajad

Miks teha osalustegevus-uuringuid lastega?

Mõttekoda Praxis ja Lastekaitse Liit kaardistasid “Kuulake meid! Osalustegevusuuringud poliitikakujundamises” raames haavatavaid lapsi ja noori puudutavatele osalustegevusuuringutele eetikakomitee kooskõlastuse taotlemise protsessi ning viisid läbi osaluspõhise uurimise töötoa laste ja noortega töötavatele spetsialistidele.

Osalustegevusuuringute läbiviimine laste ja noortega aitab edendada lapse õigusi, võimaldades lastel kaasa rääkida neid puudutavates teemades ja otsustes. Laste osalustegevusuuringute läbiviimisel teevad lapsed koostööd akadeemiliste uurijatega, et õppida tundma probleemi ja kavandada tegevusi, mis on nende vajaduste ja huvidega kooskõlas. Kui lihtsustatult võib öelda, et traditsioonilistes uuringtes uuritakse lastelt ja noortelt mõne teema kohta, mis on eelnevalt täiskasvanute poolt ette määratud ja kirjeldatud, siis osalustegevusuuring eeldab, et uuringut viiakse läbi koos laste ja noortega, sh määratakse ka uurimisteemad, -probleem ja -küsimused ühiselt uurimisprotsessi alguses. Nii pakuvadki osalusuuringud võimalusi laste ja noorte sisuliseks kaasamiseks ja koosloomeks just nende jaoks olulistel teemadel (Conrad, 2015). Osalustegevusuuringute kaudu ei anta lastele mitte ainult hääl, vaid neid julgustatakse ka ise muutusi ellu viima (Rodriguez & Brown, 2009).

Shamrova ja Cummings (2017) tõid 45 uuringut analüüsisid välja, et osalustegevusuuringute tulemusena kasvas osalenud laste ja noorte teadlikkus sotsiaalsest õiglusest, lisaks arendasid nad kodaniku- ja meeskonnatöö oskusi, said teadmisi ja oskusi uuringute läbiviimisest ning õppisid võtma vastutust ja juhtrolli. Samuti toodi esile koostööd täiskasvanutega ning tugevamat seotust kogukonnaga. Anyon jt (2018) toetusid 67 raportile ning 63 eraldiseisvale uuringule ja tõid välja, et kompetentsid, mida noored enim osalusuuringutes arendavad, on juhtimine ning hariduse ja karjääriga seotud kompetentsid. Lisaks toodi välja kriitilise mõtlemise oskuse ning inimestevaheliste suhete paranemist.

Osalustegevusuuringute läbiviimine lastega avaldas mõju ka organisatsiooni tasandil: organisatsioonikultuur muutus lapsi kaasavamaks, organisatsioonides kasutati saadud tulemusi laste eestkostetöö projektideks ja kampaaniateks ning laste osalustegevusuuringu tulemustele toetudes koostati uusi projekti- ja rahastustaotlusi. Kogukonna tasandil pakkusid osalustegevusuuringud platvormi põlvkondadevaheliseks dialoogiks, lapsed panustasid kogukonna teadlikkuse tõstmisesse nendega seotud teemades osas, ning osalesid täiskasvanute abiga kogukonna poliitikate ja infrastruktuuri muutmisel (Shamrova & Cummings, 2017).

Laste sisuka osaluse toetamine osalustegevusuuringutes

Analüüsid lastega läbiviidud osalustegevusuuringuid, töid Shamrova ja Cummings (2017) välja peamised väljakutsed. Esiteks leidsid nad, et laste osalustegevusuuringud olid läbi viidud eelkõige vanemate lastega ning alla 10-aastaste laste kaasamisele tuleks rohkem tähelepanu pöörata. Näiteks saaks alla 7-aastaste laste puhul kasutada kunstimeetodeid ja/või aruteludel põhinevaid meetodeid. Lisaks leidsid nad, et lapsi kaasati pigem uuringu hilisemates etappides (eriti andmeteallikatena) ning vähem uuringu esimestes etappides ja analüüsi etapis. Kuigi projektid on sageli ajaliselt ja vahendite poolest piiratud, tuleks ka osalustegevusuuringutes enam rõhku panna laste kaasamisele kõikides uuringu etappides.

Laste ja noorte sisukat ja turvalist osalust osalustegevusuuringutes toetavad (Shamrova ja Cummings, 2017 ja ChildFund, 2010 põhjal).

- **Koolitus ja väljaõpe.** Laste sisukamaks kaasamiseks võiks korraldada uuringu alguses (lastele eakohase!) koolituse uuringute läbiviimisest. Kui osalustegevusuuringus valitud meetodid näevad ette nt kaamera kasutamist, siis tuleks lastele seda õpetada, et nad oskaksid seda hiljem iseseisvalt teha.
- **Lapsesõbralikud andmekogumismeetodid.** Laste tõeliseks kaasamiseks on vaja kasutada eakohaseid ja neile huvi pakkuvaid andmekogumismeetodeid ning luua avatud ja turvaline keskkond.
- **Osalus andmeanalüüsis** võib toimuda nt läbi refleksiivse töötoa, kus lastel on võimalus avaldada tulemuste ja soovitude osas arvamust.
- **Tulemuste jagamine otsustajatega.** Lapsed ja noored peavad saama tutvustada oma tööd ja uuringu tulemusi neile, kes saavad tõstatatud teemat/probleemi muuta.
- **Täiskasvanu vastutus on tagada osalevate laste turvalisus.** Lapsi ja lapsevanemaid informeeritakse, miks teatud tegevusi tehakse, mis sellega kaasneb, kuidas kogutud infot kasutatakse, et lapsed ja lapsevanemad saaksid anda osalemiseks informeeritud nõusoleku.
- **Osalemine peab olema laste jaoks vabatahtlik** ning selle võib igal ajal katkestada. Lastele on oluline tagada turvalisus ja konfidentsiaalsus, mida neile ka selgitatakse. Kogutud andmed esitatakse tavaliselt nii, et selles olevat infot ei saa kindla lapsega seostada.

Osalustegevus- uurimise etapid

Idee ja projekti algatamine

Osalustegevusuuringuks on vaja ideed, mille ümber koondada koostööpartnereid ja osalejaid, kuid see peab olema piisavalt paindlik, et projekti täpsem suund koostöös probleemist mõjutatud inimestega seada.

Osalustegevusuurimisest huvitatuid võib kimbatusse ajada projekti algatamiseks õige viisi leidmine. Kui eesmärgiks on uuringu keskmes olevast probleemist mõjutatud inimeste kaasamine kõigisse uuringu etappidesse, k.a projekti fookuse seadmisesse, kust siis üldse pihta hakata? Kuidas veenduda, et oma ideega mõne kogukonna poole pöördudes ei ole me projekti juba peamiselt oma huvidest lähtuvas suunas käima lükanud?

Osalustegevusuuringud saavad sageli alguse ülikoolis või mõnes vabaühenduses töötava uurija huvist. Selles ei olegi midagi halba, kui teadlased/uurijad on oma huvidest ja vaatenurkadest teadlikud, nende suhtes läbipaistvad ning teemast puudutatud inimeste või nendega töötavate organisatsioonide poole pöördudes valmis projekti fookust kohandama (Cornish et al., 2023).

Lisaks on võimalik, et osalustegevusuuring ei toimu teemaga seotud organisatsioonide juba olemasolevatest tegevustest täiesti eraldiseisvalt, vaid osalustegevusuuringute eestvedamise teemal koolitatakse mõne asutuse või organisatsiooni töötajaid, nt sotsiaaltöötajaid või noorsootöötajaid, kes asuvad lähenemist kasutama oma igapäevatoos ja juba eksisteeriva grupiga (Gervais et al., 2020).

Mingisugune teemafookus tuleb tavaliselt siiski defineerida, kasvõi projektile rahastuse taotlemiseks ning võimalike koostööpartnerite otsimiseks. Projekti algatamisel võiks tähelepanu pöörata järgnevatele küsimustele (Gervais et al., 2020; Cornish et al., 2023):

- Mil määral on potentsiaalsed osalejad sellest teemast huvitatud?
- Mida on inimestel sellises projektis kaasuuri rollis osalemisest võita?
- Miks ma (või mu organisatsioon) tegelikult sellest teemast huvitun?
- Millised on selle teemaga seotud teised asutused ja organisatsioonid? Kes võiks selle osalustegevusuuringu korraldusgruppi kuuluda?

Kaasuuriijate grupi loomine

Osalustegevusuuringute keskmes on projekti teemast mõjutatud inimestest koosnev kaasuuriijate grupp, kes kohtub regulaarselt.

Osalustegevusuuringu kaasuuriijate grupi moodustamiseks võib korraldada avaliku konkursi, mille raames levitatakse kandideerimisinfot sotsiaalmeedias, avalikus ruumis või teemaga seotud asutustes ning seejärel intervjuueeritakse sobivaid kandidaate ja pannakse kokku kaasuuriijate grupp. Kui projekti eestvedajate hulka on juba kaasatud asutus või organisatsioon, kes teemast puudutatud inimestega igapäevatöös kokku puutub ning kogukonda hästi tunneb, leitakse osalejad sageli nende asutuste/organisatsioonidega seotud kogukondadest isiklike kontaktide kaudu.

Kuidas infot levitades inimestele selgitada, millega nad end seovad, kui osalustegevusuuringu täpset eesmärki ning protsessi hakatakse koos kujundama? Nagu eelpool mainitud, tuleb osalustegevusuuringu projekti teemapüstitus hoida paindlik ning selle fookus täpsustada koos teemast mõjutatud kogukonnaga, kuid mingi lähtepunkt tuleb koostööpartnerite, rahastajate ja võimalike kaasuuriijate poole pöördumiseks sõnastada. Ka võimalikud kaasuuriijad soovivad ju teada, millega nad end seovad.

Seepärast soovitatakse projekti algusfaasis (ja muidugi ka kogu ülejäänud protsessi jooksul!) olla aus ja läbipaistev selle osas, mis on juba otsustatud (nt võimalikud rahastustingimustest tulenevad piirangud), milline on projekti ajaraam ning projekti algatajate motivatsioon. Aega tuleb varuda ka osalustegevusuurimise lähenemise selgitamiseks ning sellest tulenevate võimalike kõhkluste ja murede arutamiseks (Lloyd-Evans et al., 2023).

Ligipääsetavusest

- Mõttele läbi kaasuuriijate grupi kohtumispäik, kohtumiste vorm ning kestus.
- Mõnikord on osalustegevusuuringutes kaasuuriijate panus tasustatud (igakuine stipendium, kinkekaardid vm).
- Mõttele läbi, kas kellegi osalemist võib takistada lastehoiu puudumine ning kuidas see vajadusel korraldada. Kas lapsed on kohtumistele oodatud?
- Vali turvaline ja neutraalne kohtumispäik.
- Arvesta projekti eelarves kaasuuriijate transpordikulude katmisega.

„Kuulake meid! Osalusuuringud poliitikakujundamises“ raames toimunud KAH alade kaitsjate uuringus tingis grupi koosseis – metsakaitsjad erinevatest Eesti piirkondadest – vajaduse korraldada kaasuuriijate kohtumised veebi teel ja õhtustel aegadel. Ka sellisel otsusel oli oma plusse ja miinuseid: see toetas kaasuuriijate regulaarset osalemist, kuid samas tunti, et mõnikord nappi inimestel päeva lõpus energiat, et aktiivselt panustada.

Uurimis- küsimuse püstitamine

Mida rohkem vastab seatud uurimisküsimus osalejate kogemustele ja muredele, seda paremini tulevad nad projektiga kaasa (Gervais et al., 2020).

Kui tavaliselt algavad uurimisprojektid uurimisküsimuse sõnastamisest, siis osalustegevusuuringutes ei ole uurimisküsimuse sõnastamine sugugi esimeseks etapiks. Lloyd-Evans et al. (2023) leidsid, et kuigi osalustegevusuuringu fookus ja uurimisküsimus(ed) peavad eelkõige olema relevantsete kaasuuriijate jaoks, siis võib küsimusi n-ö testida ka laiemas kogukonnas ja teiste valitud teemaga seotud huvigruppidega, sest see võib aidata fookust täpsustada või valida, millistele küsimustele on kõige mõistlikum keskenduda.

“Kuulake meid! Osalusuuringud poliitikakujundamises” raames toimunud KAH alade kaitsjate osalustegevusuuringus lepiti mitmete kohtumiste järel lõpuks kokku uuringu peamises küsimuses: kuidas taastada Eestis kaitsemetsade määratlus? Kõiki puudutava ning projekti praktiliste piirangutega sobiva küsimuse sõnastamine oli projekti üks aeganõudvamaid etappe, kuid osalejad ja eestvedajad nentisid, et samas oli küsimuse valik ka üheks olulisimaks eduteguriks. Küsimus oli kaasuuri jate jaoks tõeliselt kaalukas, motiveeriv ja olulistele muutustele suunatud.

Mõnedel juhtudel võib kõiki grupiliikmeid puudutav ning projekti fookuses olev probleem tunduda algusest peale üsna selge. Ka sellisel juhul tuleks kohtumistel varuda aega probleemi juurte ja erinevate väljendumisviiside üle arutlemiseks, et paremini mõista, mis on probleemi kohta juba teada ja mis mitte.

Meetodid erinevates uuringu etappides

Siinne ülevaade eri etappidesse sobivatest meetoditest on koostatud ChildFund (2010) põhjal, kus käsitleti osalustegevusuuringuid laste ja noortega. Mitmed järgevatest meetoditest sobivad nii laste kui täiskasvanutega koos uurimiseks.

PROBLEEMIDE TUVASTAMINE

Kogukonna kaardistamine (ingl *community mapping*)

Osalejad joonistavad kogukonna kaardi, kuhu märgivad (nt naerunäoga) olulised kohad, mis neile meeldivad ning kus nad end turvaliselt tunnevad. Seejärel kaardistavad nad ohtlikud kohad, kus juhtub õnnetusi või kus nad ei tunne end turvaliselt. Järgneb arutelu tõstatatud probleemide üle. Peale arutelu valivad osalejad välja kolm tegurit, mida nad sooviksid oma kogukonnas kõige enam muuta. Järgneb arutelu. Sellist kaardistamist võib kasutada konkreetse piirkondade, nt koolitee või kooli/mänguväljaku kaardistamiseks.

Kehakaart (ingl *body mapping*)

Paberile joonistatakse lapse keha piirjooned - see tähistab last osalejate kogukonnast. Kaarti ja joonistamist kasutatakse arutelu hõlbustamiseks. Nt silmade juurde joonistatakse, mida laps koolis, kodus või laiemas kogukonnas näeb ning millised neist teguritest teevad ta rõõmsaks, kurvaks või murelikuks. Lapse kõrvade juurde joonistatakse, mida ta kuuleb, käte juurde, mida ta puudutab või millega mängib ning kõhu juurde, mida ta sööb ja joob ning mis selle juures teeb ta rõõmsaks, kurvaks või murelikuks.

Puuanalüüs/probleemipuu (ingl *tree analyses, problem tree*)

Suurele paberile joonistatakse puu, mille tüvele kirjutatakse analüüsitav teema. Puu juurtele palutakse osalejatel kirjutada probleemi juurpõhjused ning okstele selle väljendumisviisid osalejate elus või ühiskonnas laiemalt. Puule võib veel lisada ka lehed, millele kirjutatakse tagajärjed. Seejärel on võimalik luua ka lahenduste puu, kus tüvi tähistab soovitud olukorda, juurte juurde kirjutatakse eelnevas harjutuses välja selgitatud juurpõhjustega seotud lahendused ja okstele paranenud olukorra erinevad tagajärjed. Nt juurel "tasuta koolilõuna", tüvel "laste võrdne ligipääs kvaliteetsele haridusele" ning oksal "väljalangevus väheneb".

Need meetodid sobivad nii probleemide tuvastamise etappi, kui projektis alles kaardistatakse osalejatele olulisi teemasid, et püstitada uurimisküsimus, aga neid on võimalik kasutada ka andmete kogumise või analüüsimise etapis arutelude hõlbustajatena.

PROBLEEMIDE PRIORITISEERIMINE

Teemantedetabel (ingl *diamond ranking*)

Koos lastega tehakse nimekiri üheksast eelnevalt tuvastatud teemast, mis neid mõjutavad või millega nad soovivad tegelda.

Iga teema kirjutatakse eraldi kaardile. Lastel palutakse kaardid asetada paberile teemanti kujuliselt, st ülemises reas on kõige olulisem, all kõige vähem olulisem ning keskmistes ridades keskmise olulisega teemad. Seejärel arutatakse kaartide asetust ning põhjendusi. Kuna teemant on keskelt laiem ning keskmise olulisusega teemade kaarte mahub ühele reale mitu, hõlbustab see kõige olulisemate teemade väljaselgitamist. Osalejad ei pea liigselt aega ega energiat kulutama keskmise olulisusega teemade täpsele reastamisele.

Maatriksedetabel (ingl matrix ranking)

Osalejad kirjutavad tähtsuse järjekorda seatavad teemad/probleemid ruudustikku nii, et need on kirjas üleval reas vasakult paremale ning kõige vasakpoolsemas tulbas ülevalt alla.

Seejärel võrreldakse ruudustikus omavahel kahte teemat (üks ülevalt ja teine kõrvalt) ning arutletakse koos, kumb nendest on tähtsam ning märgitakse see ruudustikus teemade ristumispunkti. Nii jätkatakse, kuni kõiki teemasid on omavahel võrreldud. Seejärel loetakse kokku, millist teemat märgiti ruudustikus olulisimaks kõige rohkem.

Esemed joonel

Osalejad teevad nimekirja teemadest, mis neid positiivselt või negatiivselt mõjutavad. Seejärel palutakse osalejatel iga teema tähistamiseks leida üks ese. Põrandale tõmmatakse joon, mille üks ots tähistab suurt mõju ning teine ots väikest mõju. Iga osaleja saab võimaluse asetada esemed joonele, alustades kõige enam mõju avaldavast teemast. Läbiviija jälgib, mitu korda on iga eset kõige suurema mõjuga alasse paigutatud. Lõpuks püütakse ühise arutelu käigus luua ühine joon ja leppida kokku esemete asetuses joonel.

Andmete kogumine ja analüüs

Kaasuurijad võivad vajada andmekogumist ja -analüüsi puudutavate otsuste tegemiseks ja neis etappides osalemiseks lisateadmisi ja koolitust.

Osalustegevusuuringuid eristab traditsioonilistest sotsiaalvaldkonna uuringutest kaasuurijade mõjuvõim uuringuga seotud otsustes ja osalus uuringu läbiviimises. Kuigi mõned uurimismeetodid sobituvad osaluspõhise lähenemisega paremini – st suuremate kohandusteta –, võivad pea igasugused uurimismeetodid olla osaluspõhised, kui need kaasuurijatega koostöös välja valida ja koos rakendada (Vaughn & Jacquez, 2020).

See tähendab, et kuigi sageli valitakse osalustegevusuuringutes andmete kogumiseks kvalitatiivsed andmekogumismeetodid, nt lugude kogumine või intervjuud, ei ole sugugi võimatu ka osaluspõhine kvantitatiivne andmekogumine ja -analüüs, nt küsitlusuuring ja statistiline andmeanalüüs (vt nt Fine ja Torre, 2019; Goodman et al., 2014).

Pea meeles, et ka kvalitatiivsed uurimismeetodid ei ole automaatselt osaluspõhised, kuid nt fookusgruppiintervjuusid jm levinud kvalitatiivseid meetodeid on võimalik osaluspõhiselt rakendada, luues intervjuukavad kaasuuriatega koos, viies intervjuud kaasuuriatega koos läbi ning analüüsid neid kaasuuriatega koos (Vaughn & Jacquez, 2020).

Uurimismeetodite valikust sõltumata vajab kaasuuriijate grupp tõenäoliselt nii sobivate meetodite valimises osalemiseks kui ka valitud uurimismeetodite kasutamiseks juhendamist ja koolitust. Sellega tuleb projekti ajakava planeerimisel arvestada.

Nagu uuringutes ikka, valitakse osalustegevusuuringu uurimismeetodid vastavalt uurimisküsimusele. Lisaks sellele, et kunsti-, teatri- jm loomingulised meetodid võivad valitud uurimisküsimus(t)ega hästi sobida, kasutatakse osalustegevusuuringutes sageli loomingulisi uurimismeetodeid ka järgmistel põhjustel (Gervais et al., 2020):

- kunstimeetodite kasutamine andmete kogumisel võib soodustada keerulistel temadel enese väljendamist;
- ebatraditsioonilised uurimismeetodid aitavad tasakaalustada uurija ja uuritavate vahelisi ebavõrdseid võimusuhteid;
- osalejad omandavad uusi praktilisi oskusi (nt videote monteerimine, näituste korraldamine, kaamera kasutamine).

Projekti temast mõjutatud inimeste osalemine kaasuuriijatena ei tähenda, et uuringus kogutavad andmed peavad piirduma vaid kaasuuriijate grupiga, st nende kogemuste ja lugudega. Kaasuuriijad võivad koguda andmeid ka teistelt sama kogukonna või samast probleemist mõjutatud inimestelt, viies läbi töötube, intervjuusid või paludes teistel uuringu sihtrühma kuuluvatel inimestel osaleda küsitlusuuringus.

Laste ja noortega toimunud osalustegevusuuringutes jäävad noored kaasuurijad kõige sagedamini kõrvale just andmeanalüüsi etapist (Shamrova & Cummings, 2017). Seda ilmselt seepärast, et tõeliselt kaasav ja koostöine analüüs ei ole tingimata kerge ega kiire protsess ning vajab planeerimist.

Osalustegevusuuringutes pole andmete kogumine ja analüüs üksteisest alati selgelt erinevatesse etappidesse eraldatud, vaid need toimuvad paralleelselt mitme kohtumise/töötoa jooksul. Igas töötoas leiab aset väiksem koolitusest, andmete kogumisest ja andmete analüüsimisest koosnev tsükkel. Sellistes nt fotograafial või filmil põhinevates töötubades koguvad või toodavad osalejad kokku lepitud ülesande alusel materjale ning tulevad seejärel kokku, et kriitiliselt loodu tähenduse, ühisjoonte, erinevuste, mustrite, põhjuste või võimaluste üle arutleda (Cornish et al., 2023).

Tulemuste levitamine ja tegutsemine

Uuringu tulemustest ja järeldustest lähtuvalt tegutsemine on osalustegevusuuringute protsessi oluline osa.

Andmete analüüsimise järel asutakse planeerima soovitud muutusteks vajalikke tegevusi. Selleks soovitame koos läbi mõelda:

- Mida tuleb muutuste saavutamiseks ette võtta?
- Kuidas ja kellega tulemusi jagada?
- Millised osapooled tuleks veel kaasata?

Kaasuurijade osalus uuringu kõigis etappides

Uuritavast teemast mõjutatud inimeste osaluse ja mõjuvõimu poole püüdlemine uuringu kõigis etappides ei pea tingimata väljenduma selles, et iga kaasuurija osaleb iga uurimisetapi kõigis tegevustes võrdses mahus või täpselt samasuguses rollis. Nagu ka igasugustes muudes tiimides, võiks ka kaasuurijade grupis püüda mõista (Pain et al., 2012):

- Millised on iga osaleja huvid ja tugevused?
- Millised oskused on grupis juba olemas ja millised mitte?
- Kas grupp vajab mõne meetodi rakendamisel välist tuge?
- Kas mõned ülesanded grupis, nt kohtumise juhtimine või märkmete tegemine, võiks osalejate vahel roteeruda?

Meetodid erinevates uuringu etappides

ChildFund (2010) põhjal

TEGEVUSTE JA LAHENDUSTE PLANEERIMINE

Visioneerimine

Lastel palutakse silmad sulgeda ning kujutada ette maailma, kus kõnealune probleem on lahendatud. Neil palutakse mõelda sellele, millega lapsed siis tegelevad, kuidas lapsed ja lapsevanemad ennast tunnevad jmt. Mõne aja pärast, nt 7-10 minuti möödudes joonistavad kõik oma visioonist paberile pildi ning tutvustavad seda teistele. Osalejatega arutatakse, kuidas nad saaksid grupina ja indiviididena neid unistusi ellu viia - millised tegevused selleks vajalikud on?

Kuidas? Kuidas? Kuidas?

Paberile kirjutatakse laste poolt välja valitud teema kuidas-küsimusena (nt "Kuidas vähendada liiklust kooli ümbruses?"). Küsimuse juurde tõmmatakse 4-5 noolt ning kirjutatakse erinevad viisid, kuidas saaks selle teema/probleemiga tegeleda (nt koos lastega liiklusohutuse teavituskampaania organiseerimine). Selle noole juurde tõmmatakse omakorda uued nooled ning arutatakse, kuidas seda teha (eri viisid teavituskampaania organiseerimiseks). Nii kujuneb kuidas-küsimustest juhitud arutelu käigus ühine tegevusplaan, mille juurde saab ära märkida ka rollid ja vastutajad.

Venni diagrammid

Koos lastega valitakse välja teema ning erinevad grupid või inimesed, kellel on roll teema edendamises või probleemi lahendamises, nt õpetajad, lapsevanemad, sõbrad, ministrid. Vastavalt sellele, kui suur mõjuvõim igal grupil antud teema lahendamisel on, joonistatakse nende ümber kas suur või väike ring. Seejuures märgitakse paberile/tahvlile ka osalevad lapsed ning joonistatakse nende ümber suur või väike ring, sõltuvalt sellest, milline on laste arvamus oma mõjuvõimust antud probleemi lahendamisel. Laste ring asetatakse paberi/tahvli keskele. Lapsed asetavad teised ringid oma ringi suhtes lähedale, kaugemale või sellega kattuma, vastavalt sellele, kas neil on lihtne või raske teistele gruppidele ligi pääseda ja neid mõjutada.

Uuringu lõpetamine

Sõltuvalt seatud eesmärgist võivad tulemuste levitamiseks ja vajalike muutusteni jõudmiseks sobida erinevad tegevused: poliitikakujundajatele suunatud aruande koostamine, pressiteade, näituse vm ürituse korraldamine, teavituskampaania või veebilehe loomine, otsesed muutused töökorralduses/asutuse praktikas või kohtumised otsustajatega, et vajalikke muutusi selgitada ja nõuda (Pain et al., 2012).

Ühest küljest lähtub tegutsemise etapp teadmistest ja tõenditest, mis uuringu eelnevates etappides loodi, kuid teisalt loob tegutsemine ka uusi õppimiskohti ja tõendeid: mis õnnestus ja mis mitte? mida teistmoodi teha? Tegevuste üle reflekteerimise järel on grupil võimalus tegevusi muuta, täiendada, skaleerida, ümber korraldada või need hoopis sinnapaika jätta (Burns, 2022).

Osalustegevusuurimise protsessid kestavad tavaliselt 12-24 kuud, kuid paratamatult tuleb neile väga pragmaatilistel põhjustel (nt rahastusega seotud tähtajad, rahastuse lõppemine, inimeste vahetumine) mingil hetkel piir tõmmata. „Kuulake meid! Osalusuuringud poliitikakujundamises“ raames toimunud osalustegevusuuring KAH alade kaitsjatega kestis umbes 10 kuud. Uuringus tuvastati, et vajalike muutuste saavutamiseks peab muutuma seadusandlus ning vajaliku muudatuse ettevalmistamiseks koostati õiguslik analüüs. Lõplik eesmärk aga jääb esialgse projekti ametlikust ajaraamist välja. Seepärast võetakse osalustegevusuurimise projektide lõpus tavaliselt teemaks grupi tulevik ning arutletakse selle üle, millised peaksid olema edasised tegevused, kellel osalejatest on endiselt võimalik kaasa lüüa, kas edasiste tegevuste toetamiseks tuleks otsida lisarahastust jne. Nii on osalustegevusuurimise projektidel potentsiaali areneda uuteks huvikaitseühendusteks või kodanikuliikumisteks.

Eetika osalustegevus-uuringutes

Uurimine inimestega koos ei tee protsessi automaatselt eetiliseks

Osalustegevusuurimine püüdleb õiglasema teadmusloome poole. Lähenemise põhimõtted, nt uurija-uuritava võimuhete ümberpööramine, koostöisus kõigis etappides ning muutustele suunatus väldivad uuritavast probleemist mõjutatud inimeste ekspluateerimist. Samas tekitab nendesamade põhimõtete järgimine ka uusi, traditsioonilistest uurimislähenemistest erinevaid uurimiseetikaga seotud otsustuskohti (Lenette, 2022).

Hetkel on osalustegevusuuringuid raske teaduseetika komiteede kooskõlastusprotseduuridesse sobitada. Osalustegevusuurijad tunnevad, et nad ei saa eetikakomiteedelt ka piisavalt tuge, et selliseid projekte eetiliselt ja osaluspõhiselt läbi viia, sest eetikakomiteed pole lähenemisega tuttavad ning nende käsitluses pole uuringus osalevad inimesed uuringu protsessis mitte partnerid, vaid uuritavad või katseisikud, kes vajavad kaitset teadlaste eest, kes inimesi andmete kogumiseks „kasutavad“ (Wood, 2017).

Lenette (2022) kirjeldab, kuidas eetikakomitee kooskõlastuse saamiseks kõigilt uurimislähenemistelt täpselt samasuguse protseduuri läbimise nõudmine viib kaht tüüpi probleemideni. Esiteks võib juhtuda, et osalustegevusuurijad muudavad uuringu disaini eetikakomitee nõuetele vastamiseks, minnes sellega vastuollu lähenemise põhimõtetega. Teiseks tekitab see kergesti usaldamatust eetikakomiteede ja uurijate vahel ning paneb uurijaid eetikakomiteed tajuma kui takistust, mis tuleb iga hinna eest ületada, mitte kui uuringu parimal võimalikul moel läbiviimist toetavat partnerit.

Lahendustena nähakse teadlaste poolset teavitustööd ning avatud koostööd osalustegevusuurijate ja eetikakomiteede vahel. Neist soovitustest lähtusid ka Praxis ja Lastekaitse Liit haavatavaid lapsi puudutavale osalustegevusuuringule eetikakomitee kooskõlastuse taotlemisel.

Praxis ja Lastekaitse Liit planeerisid „Kuulake meid! osalustegevusuuringud poliitikakujundamises“ projekti raames 2023. aastal osalustegevusuuringut, kuhu soovisime kaasuurijatena kaasata kinnise lasteasutuse teenusel (KLAT) lapsed ja noored.

Alustasime protsessi Sotsiaalkindlustusameti ja KLAT asutusega konsulteerimisest ning koostasime taotluse eetikakomiteele osalustegevusuuringu läbiviimiseks ilma asutuses viibivate lastega kokku puutumata. Taotluse koostamisel tundsimme uurijatena väga selgelt, kuidas protseduur ja ankeedis nõutud selgitused ei sobi lähenemise põhimõtetega. Nt polnud meil põhimõtetele kindlaks jäädes võimalik kaasuurijatega veel kordagi kohtumata kirjeldada kõiki „uuritavatega teostatavaid protseduure“, millise tarkvara ja milliste meetoditega andmeid analüüsime või lisada taotlusele intervjuukavasid, mida meil hiljem taotluse täpsustamiseks samuti teha paluti.

Taotlus jäi täpsustamise ja komitee lisaküsimustele vastamise järel endiselt kooskõlastuseta. Seepärast otsustasime komiteega kohtuda, et osalustegevusuuringuid tutvustada ning uurida, kuidas täpsemalt tuleks Eestis sellistele projektidele kooskõlastust taotleda. Selgus, et lähenemine oli komiteele tõepoolest uus ning et komitee oma protseduure eri uurimislähenemistele ei kohanda. Küll aga teame nüüd, et kooskõlastuse saamiseks tuleb osalustegevusuuringu protsess jagada väikesteks etappideks ning esitada taotlus alguses vaid paari esimese kaasuurijate kohtumise korraldamiseks, sest nende puhul on võimalik aruteludeks ja osalejaid puudutavate teemade kaardistamiseks kasutatavaid meetodeid täpsemalt kirjeldada, võtmata samas enne kaasuurijate kaasamist vastu olulisi otsuseid uuringu fookuse ja meetodite kohta.

Kuidas uurida osalus-põhiselt ja eetiliselt?

- Alustage eetikakomitee kooskõlastuse taotlemist võimalikult vara ning planeerige kooskõlastuse saamiseks väga palju aega. Taotlege uuringule kooskõlastust etapiviisiliselt, alustes vaid mõnele esimesele kaasuuriijate kohtumisele kooskõlastuse taotlemisest.
- Kontakteeruge eetikakomiteega enne taotluse esitamist, et uurida, kui võrd on komitee kursis osalustegevusuuringutega. Pakkuge komiteele materjale osalustegevusuuringute põhimõtete ja eetiliste kaalutluste kohta (nt Centre for Social Justice and Community Action & National Coordinating Centre for Public Engagement, 2022)
- Selgitage taotluses eetikakomiteele põhjalikult, kuidas kaasuuriijate roll erineb „uuritavatest“ (Centre for Social Justice and Community Action & National Coordinating Centre for Public Engagement, 2022).
- Looge uurimisprotsessi alguses koostöökokkulepe (vt nt Kemmis, McTaggart, & Nixon, 2014). Mis saab, kui keegi grupist lahkub? Kuidas lahkujate panusega sellisel juhul edasi toimetatakse? Kes ja kuidas võib projekti lõppedes kasutada loodud materjale? Kellele annavad kaasuuriijad oma muredest või kõhklustest märku, kui nad ei saa või ei soovi seda grupi eestvedajatele teha?
- Projektiga seotud asutuste tavad ja reeglid võivad nõuda osalejate anonüümsust. Kuidas sel juhul publikatsioonides jm väljundites tunnustada kaasuuriijate panust ning võimaldada nende osalus uuringu tulemuste levitamisel Lenette (2022) rõhutab, et sageli on just selliste osalejate jaoks, kelle hääl muidu ühiskonnas varju jääb, osalustegevusuuringu üks olulisemaid tulemusi nende enda kui grupi nähtavus.
- Mõelge läbi, kellel on uuringu käigus loodud materjalidele (andmed, aruanded, videod vm väljundid) ligipääs ning võimalus neid edaspidi kasutada.

- Võtke uurimiseetikaga seotud otsused vastu koos kaasuuriatega, kaasates neid järjepidevalt projekti eri etappides aruteludesse selle üle, mis on iga sammu potentsiaalsed ohud ning kuidas neid vältida. Kuna osalustegevusuuringu plaan muutub ja areneb töö käigus, tuleb ühekordse nõusolekuvormi allkirjastamise asemel protsessi eetilistust pidevalt seirata ja selle osas kokkuleppeid teha (Wood, 2017).
- Osalustegevusuuringud paiknevad tihti teadustöö ning kogukonna-, sotsiaal- või noorsootöö praktika piiril. Mõned osaluspõhisele uurimisele keskendunud teadlased soovivad eetikaga seotud toe ja kooskõlastuse saamiseks kaaluda teadusuuringute eetikakomitee asemel muude üksuste poole pöördumist, nt uuringusse kaasatud kogukonnaga seotud nõukogu vm kodanikekogu. Sellistel kogudel/komiteedel võib olla parem arusaam sellest, mis on kogukonnas aktsepteeritud riskid ja väärtustatud kasud ning kuidas projektiplaan neile vastab (Brydon-Miller, 2008). Sageli ei ole selline lähenemine aga nt ülikoolide institutsionaalsete nõuete tõttu võimalik.

Kasutatud kirjandus

Aziz, A., Shams, M., & Khan, K. S. (2011). Participatory action research as the approach for women's empowerment. *Action Research*, 9(3), 303-323.

<https://doi.org/10.1177/1476750310396952>

Brydon-Miller M. (2008). Ethics and action research: Deepening our commitment to principles of social justice and redefining systems of democratic practice. In Reason P., Bradbury H. (Eds.), *The SAGE handbook of action research: Participative inquiry and practice* (pp. 199–210). London, England: Sage.

Centre for Social Justice and Community Action & National Coordinating Centre for Public Engagement (2022). *Community-based participatory research: A guide to ethical principles and practice* (2nd edition), APPENDIX: Toolkits and Cases, CSJCA & NCCPE, Durham and Bristol. [https://www.durham.ac.uk/media/durham-university/departments-/sociology/Community-Based-Participatory-Research-A-Guide-to-Ethical-Principles,-2nd-edition,-APPENDIX,-toolkits,-cases-\(2022\)-.pdf](https://www.durham.ac.uk/media/durham-university/departments-/sociology/Community-Based-Participatory-Research-A-Guide-to-Ethical-Principles,-2nd-edition,-APPENDIX,-toolkits,-cases-(2022)-.pdf)

Burns, D. (2022). Chapter 49: The role of collective analysis in generating ownership and action. In D. Burns, J. Howard, & S. M. Ospina (Eds.), *The SAGE Handbook of Participatory Research and Inquiry*. SAGE Publications Ltd.

<https://doi.org/10.4135/9781529769432>

Chambers, R. (2017). *Can We Know Better? Reflections for Development*. Rugby, UK: Practical Action Publishing.

ChildFund. (2010). *Child- and Youth-Friendly Participatory Action Research Toolkit*. <https://resourcecentre.savethechildren.net/document/child-and-youth-friendly-participatory-action-research-toolkit/>

Conrad, D. (2015). Involving Children and Youth in Participatory Research. In Higginbottom, G. & Liamputtong, P. (Ed.) *Involving Children and Youth in Participatory Research* (pp. 109–135). SAGE Publications Ltd. Chapter DOI: <https://doi.org/10.4135/9781473919945>

Cornish, F., Breton, N., Moreno-Tabarez, U., et al. (2023). Participatory action research. *Nat Rev Methods Primers*, 3, 34. <https://doi.org/10.1038/s43586-023-00214-1>

Fine, M., & Torre, M. E. (2019). Critical Participatory Action Research: A Feminist Project for Validity and Solidarity. *Psychology of Women Quarterly*, 43(4), 433–444. <https://doi.org/10.1177/0361684319865255>

Hughes, I. (1996). How to Keep a Research Diary. *Action Research Electronic Reader*. <https://www.aral.com.au/arow/rdiary.html>

Kemmis, S., McTaggart, R., & Nixon, R. (2014). *The action research planner: Doing critical participatory action research*. Springer. <https://doi.org/10.1007/978-981-4560-67-2>

Khanlou, N., & Peter, E. (2005). Participatory action research: considerations for ethical review. *Social Science & Medicine* (1982), 60(10), 2333–2340. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2004.10.004>

Lenette, C. (2022). *Participatory action research: ethics and decolonization*. New York, NY: Oxford University Press. ISBN: 0197512453

Lloyd-Evans, S., Oenga, E., Zischka, L., Mpofu-Coles, A., Woronka, R., Oveson, M., Hookway, D., Cleaver, M., Duval, S., Karanja, E., Gomma, T., Neupana, K., Ashcroft, L., Clare, S., Ma, D., Sundhararanjan, H., Watson, P., & Tatys, K. (2023). *Participatory Action Research: A Toolkit*, University of Reading.

Malone, A. (2020). Migrant Communities and Participatory Research Partnerships in the Neoliberal University. *Migration Letters*, 17(2), 239–247. <https://doi.org/10.59670/ml.v17i2.805>

McIntyre, A. (2008). *Participatory action research*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Pain, R., Whitman, G., Milledge, D., & Lune Rivers Trust (2012). Participatory action research toolkit: An introduction to using PAR as an approach to learning, research and action, Durham University/RELU/Lune Rivers Trust.

<https://www.durham.ac.uk/media/durham-university/research-/research-centres/social-justice-amp-community-action-centre-for/documents/toolkits-guides-and-case-studies/Participatory-Action-Research-Toolkit.pdf>

Rodríguez, L. F., & Brown, T. M. (2009). From voice to agency: Guiding principles for participatory action research with youth. *New Directions for Youth Development*, 2009(123), 19-34. <https://doi.org/10.1002/yd.312>

Page, N., & Czuba, C. E. (1999). Empowerment: What is it? *Journal of Extension*, 37(5). <https://archives.joe.org/joe/1999october/comm1.php>

Shamrova, D., & Cummings, C. (2017). Participatory action research (PAR) with children and youth: An integrative review of methodology and PAR outcomes for participants, organizations, and communities. *Children and Youth Services Review*, 81. <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2017.08.022>

Titterton, M., & Smart, H. (2008). Can participatory research be a route to empowerment? A case study of a disadvantaged Scottish community. *Community Development Journal*, 43(1), 52-64. <https://doi.org/10.1093/cdj/bsl037>

Vaughn, L. M., & Jacquez, F. (2020). Participatory research methods – choice points in the research process. *Journal of Participatory Research Methods*, 1(1). <https://doi.org/10.35844/001c.13244>

Weber, G. M., & Caron, C. (2020). *Guide to participatory feminist research: Abridged version*. Montreal (Quebec): Institute for Gender, Sexuality, and Feminist Studies (IGSF), McGill University. ISBN 978-1-77247-011-6 (PDF)

Wood, L. (2017). The ethical implications of community-based research: A call to rethink current review board requirements. *International Journal of Qualitative Methods*, 16(1). <https://doi.org/10.1177/1609406917748276>